

**«Маскулінність Каменяра» або художнє портретування
галицького чоловіцтва.
(Новий здобуток франкознавства)**

Рецензія на монографію Шмеги К. «Дискурс маскулінності у прозі Івана Франка» (науковий редактор А. Швець. Інститут Івана Франка НАН України. Київ: Наук. думка, 2022. 230 с.)

Творчість Івана Франка, попри більше як столітню критичну рецепцію, й до сьогодні лишається відкритим простором для плідних наукових пошуків. Не в останню чергу це зумовлено новими підходами, концепціями, методиками прочитання наших класиків. Важливо й те, що нинішнє покоління дослідників активно й упевнено формує власну парадигму сприйняття ключових постатей національної літератури. У контексті сказаного, монографія Катерина Шмеги сприймається органічним складником і навіть певним етапом цього важливого процесу. Адже тема маскулінності в художньому тексті не так часто робилася предметом дослідження в українському літературознавстві, як, скажімо, феміністична проблематика. Зокрема, в запропонованому дослідницею пошуковому ракурсі творчість І. Франка комплексно ще не розглядалася, а тому очевидною є актуальність і новизна праці.

Аналізуючи й інтерпретуючи вияви маскулінності персонажів у багатогранній прозовій спадщині Івана Франка, авторка рецензованої книги акцентує на своєрідності чоловічого етосу представників різних професій та соціальних груп на тлі доби, з'ясовує специфіку вікових особливостей формування маскулінності, на ролі й місці чоловіка в суспільстві, професійному колективі, у сім'ї тощо. Похвально, що дослідниця спирається не лише на теоретичні концепції гендерних студій, а й на специфіку оригінального письменницького світогляду. У цьому контексті доречно актуалізовано й історичні та культурні обставини, у яких митцеві доводилося писати свої твори. А це, як відомо, мало значний вплив на формування індивідуального творчого стилю.

Книга має чітку і логічну структуру, з одного боку стандартну для «дисертаційних» монографій, а з іншого – виправдану самою

темою дослідження. Адже перший розділ стосується теоретичної основи – гендерних, зокрема, маскулінних студій, а також відповідної термінології й історії вивчення питання. На основі належно опрацьованого науково-критичного матеріалу, узагальнено авторське сприйняття поняття дискурсу маскулінності в його найширшому представленні. Авторка завдає собі труду розібратись у достатньо непростих моментах зародження й розвитку гендерних студій і їхньої появи та розвитку в Україні. Ба більше, вона береться міркувати над перспективами такого літературознавчого (і не тільки літературознавчого) підходу. Отож оглянутий розділ засвідчує не лише добре знання авторкою теоретичних підвалин дослідження, а й виробленість і обґрунтованість власного наукового інструментарію.

Не оминула увагою авторка й постаті самого Франка, оскільки в другому розділі «Діапазон гендерних зацікавлень Івана Франка: від особистого досвіду до наукової рецепції» висвітлено елементи психобіографії письменника. Притім зроблено це максимально ретельно – із застосуванням психоаналітичного підходу, спогадового та автонаративів. У зазначеному наświetленні також проаналізовано погляди митця на гендерну проблематику, висловлені в його наукові спадщині, публіцистиці та епістолярії. Окремо тут склалася розмова про специфіку гендерного підходу до творчості Франка. Виявилось, що така наукова оптика відкриває обнадійливі дискурсивні поля, у дослідження й опис яких авторка має намір удатися зі всією повагою до «об'єкта» дослідження і своїх на цім шляху колег-попередників.

Осібнo варто сказати, що в такій, здавалося б, ходженій-переходженій царині, як Франків життєпис, К. Шмега увиразнює той внутрішній сюжет своєї теми, який по-новому виявляє постать митця у його особисто-приватних інтенціях та публічно-наукових аспіраціях. Заслуговує окремої згадки й обізнаність із досліджуваною добою, розуміння тенденцій і «заломів» складного на реальні події та інтелектуально-творчі осягнення часу. Епоха не просто дістає належного висвітленні у своїх значущих соціокультурних полях, а й проявляє себе на «маргінесах», якими тоді були проблеми взаємодії статей, зокрема й самовияви гендерної ідентичності.

Третій («Чоловічий світ у прозі Івана Франка: проблеми ідентичності, соціалізації та міжособистісних взаємин») і четвертий («Художнє вираження маскулінності: поетикальний аспект») розділи вдало доповнюють один одного. Більше того – розкривають

найширше коло питань маскулінного дискурсу, поступово звужуючи тематику від загального історичного тла доби (перший підпункт першого розділу) до докладного аналізу міжособистісних взаємин, ідеалів маскулінності (останні підпункти першого розділу) та особливостей чоловічого мовлення і тілесності наприкінці другого розділу. У частині наукового аналізу дисертанткою творчості Івана Франка імпонує цілісність і глибина підходів, намагання якнайповніше представити доробок письменника в обраному ракурсі.

Вражає широта охоплення матеріялу, ретельність і увага, з якими авторка підходить до справи. Фактично, до огляду було взято усю прозу І. Франка (а це справжнісінький огроми!), де на стадії добору й «пересіювання» виокремлено найхарактерніші в розрізі обраної теми зразки. Відтак і структурування головних розділів праці постає зваженим та вдалим. Виокремлені маскулінні галицькі типи у Франковому художньому насвітленні задають напрямну лінію подальшого пошуку. На цьому шляху, зокрема, авторка придивляється до творів, де героями виступають діти. Доречною видається і зупинка на оповіданнях з революційних часів.

Глибоко проаналізовано в книзі доробок письменника, скерований на оприсутнення складного світу особистих стосунків. Найвищих оцінок вартують спроби наукового представлення «культурного героя» у прозі Франка, справді, ідеального типу омріяного «цілого чоловіка». Цей підрозділ може бути еталонним свідченням авторського стилю молодої франкознавиці, багаторівневості її письма, його компактності й водночас прозорості. Для ілюстрації сказаного можна взяти епізод, у якому аналізовано повість «Великий шум». Оприявнюючи текст на визначальних для наукового викладу рівнях мономіфу, біографічних інтенцій та контексту Франкової творчості, авторка пише: «Дум'як (герой названої повісті) став для Франка наприкінці життя втіленням нездійсненого ідеалу сільського інтелігента, яким для нього був власний батько і яким він сам, можливо, міг би стати, якби не пов'язав свого життя з містом. Тим паче, що спроби змалювати такого селянського культурного героя він уже робив <...>. Отже, Франкове письмо на сюжетному рівні корелює з міфічними оповідями, у яких ідеться про героя-цивілізатора – культурного героя, і саме такий персонаж автора близький до його маскулінного ідеалу» (с. 136).

Іноді вправність і хист літературознавця прийнято перевіряти на роботі з найтоншим рівнем художнього тексту – поетикою. З очевидністю можна ствердити, що авторка рецензованої праці таку «перевірку» пройшла якнайкраще. Мовленнєвий дискурс маскулінності у прозі Франка, представлений зі всією повнотою і оригінальністю «живого» письменницького пера. А спроби дослідниці употужнити свій виклад ще й жіночою рецепцією маскулінності та аналізом чоловічої тілесності лиш доповнюють це враження, надають повноти й вагомості спостереженням, припущенням та висновкам.

Монографія Катерини Шмеги є новаторською не лише тому, що розкриває малодосліджену в нашому літературознавстві тему маскулінності. Праця цікава й через її міждисциплінарний підхід, що поєднує методику і поняттєвий апарат теорії та історії літератури, а також психології, лінгвістики, культурології й інших дисциплін. Авторка виявила належне розуміння обраної теми й інспірованої нею проблематики, вдало дібрала науковий інструментарій, зважено й ґрунтовно підійшла до роботи з епохою, психобіографією митця та його творчим доробком. Тож ця книга буде цікавою, окрім вузького кола франкознавців, ще й історикам, мовознавцям, культурологам і всім, хто хоче краще пізнати творчість Івана Франка. Поза сумнівом франкознавство збагатилося глибокою і потрібної студією, яка уможливить подальші наукові рухи у цій царині. Можливо, й сама авторка продовжить тут свої пошукування, употужнені, приміром, контекстуальними зіставленнями Франкової прози з творчістю його сучасників, особливо сучасниць – Н. Кобринської, Олени Пчілки, можливо, навіть О. Кобилянської. Лишається тільки побажати їй успіху, а майбутньому читачеві дочекатися нових здобутків талановитої дослідниці.

Романов Сергій Миколайович – доктор філол. наук, професор, завідувач кафедри теорії літератури та зарубіжної літератури Волинського національного університету імені Лесі Українки